DIONYSOS TAPAHTUMISEN JUMALANA

Risto Niemi-Pynttäri

Kreikkalaisten Dionysos ei ole vain viininjumala Baccuksen toinen nimitys. Tarinoissa Dionysos on myös 'tulemisen jumala', se oikeuttaa tapahtuman ennen sille tietoisesti annettua merkitystä. Tarkastelen seuraavassa muutamia tämän 'tulemisen jumalan' tarinoita, niiden versioita saksalaisessa varhaisromantiikassa, samalla **Nietzscheä** unohtamatta.

Kreikkalaisille Dionysos ilmestyi aina ennalta arvaamattomasti. Hän ilmestyi tuntemattomana kulkijana tai hurjistuneena ihmisryhmänä, aina ennen kuin hänelle ehditään antaa jumalainen merkitys. Tällainen satunnainen vierailu kääntyi aina väkivallaksi ja järjettömäksi tuhovimmaksi, kun Dionysoksen jumaluus kiellettiin.

Varhaisromantiikassa, myyttien intertekstuaalisen yhdistelyn tuloksena Dionysos ja Kristus nimettiin veljeksiksi. Dionysoksen tehtävänä silloinkin oli oikeuttaa tapahtuma ennen, ennen kuin Kristus antaa tapahtumalle merkityksen.

Ajan, sattuman ja tulemisen myytti Kreikassa

Antiikkia tutkineen antropologi **Marcel Detiennen** mukaan on kolmenlaisia 'tulemisen jumalan' tarinoita. Ensinnä Dionysos tulee ryhmänä, yksilöitymättä jumalhahmoksi. **Euripideen** tragediassa Bakkantit kerrotaan mainaadeista, riehuvasta naisryhmästä, joka oli Dionysoksen vallassa. Eleusis-mysteerissä kerrotaan vastaavasti uskonnollisesta etujoukosta, joka Dionysoksen hurmiossa tanssien vie vallankumouksen Ateenaan. Toisaalta Dionysoksen tuleminen on ilmaistu *epidemiana*, koko kansan villitsevänä henkenä (epi-demos). Siinä missä kreikkalaiset Jumalat ilmestyivät säännöllisesti juhlien kierron mukaan, Dionysos tulee ennen sääntöä (epi) eli sattumana. Kolmas tarinasto kertoo kuinka Dionysos on aina *palaamassa* kotikaupunkiinsa Thebaan. Jatkuvasti lähtökohtaansa palaamassa oleva Dionysos on jumala, joka on jatkuvasti tulossa omaksi itsekseen. Tällainen Dionysos ilmaisee viisauden saavuttamista, siksi esimerkiksi **Sofokleen** tragedioissa Dionysos on kuoron johtaja.

Dionysoksen hahmo on arvaamaton, kertomukset Dionysoksen retkistä kertovat tarinan muodossa, mitä on ainutkertaisuus. Dionysos on aina uusi, ennen näkemätön ja vieras. Kreikan vierasta tarkoittava sana *xenon* viittaa sekä oudon näköiseen hahmoon, että hetkeksi vastaanotettuun vierailijaan. Tällaista oudon vieraan roolia kreikkalaiset eivät antaneet millekään muulle jumalalle.

Dionysoksen outous tekee hänestä kuvaamattoman, hänellä ei ole kasvoja. Siksi Dionysosta ei voi palvoa patsaana kuten muita jumalia. Hän käyttää naamioita, mutta hänen naamionsa ovat aina erilaisia tai januskasvoiksi jakautuneita. Toisin sanoen, Dionysos on jumala jolla ei ole pysyvää persoonaa. Dionysos ei muodostu koskaan yhdeksi jumalaksi vaan purkaa itsensä pelkäksi tulemiseksi vaihtamalla jatkuvasti naamiotaan. Samaa hahmotonta tulemista ilmaisevat transsissa liikkuvat ihmisryhmät kuten mainaadit. He ovat olemassa vain ekstaattisena ryhmänä hetken aikaa, sen ajan kun he vastaanottavat Dionysosta.

Dionysos ja Messias

Varhaisromantiikan filosofien ja kirjailijoiden keskuudessa mikään muu kreikkalainen jumala ei herättänyt vastaavaa rakkautta kuin Dionysos. **Friedrich Schelling** nimitti Dionysosta Kristuksen aistilliseksi veljeksi, joka valmisteli uuden kristinuskon tulemista. Dionysos tulkittiin tuona aikana yleisesti uutta aikakautta edeltäväksi hahmoksi, väliaikaisuuden jumalaksi. Dionysos synnyttää vallankumouksellisen muutos- ja ylimenovaiheen antaen sitten paikkansa Kristukselle. Dionysoksen kaoottinen ja villi tulemisen tapa, täydellinen hajaannus, mahdollistaa vanhan aikakauden kumoamisen. Varhaisromantiikan sukupolvi oli varsin messianistinen. He uskoivat, että hajanaisuuden ajan sisäinen päämäärä on Messiaan tuominen läsnäolevaksi.

Nietzsche kääntää tämän veljellisen Dionysos/Kristus asetelman veljesvihaksi. Dionysos on vitaalinen ja julma, Kristus puolestaan on heikko uhri. Molemmista kerrotaan jumalan tappamisen tarina, mutta täysin eri tavalla. Kristinusko pyhittää uhrin, muistuttaen siitä kuinka jumala on kärsinyt ihmisten vuoksi. Mutta Dionysoksen hahmossa uhrin ja pyövelin roolit vaihtuvat sattumanvaraisesti. Näin ilmaistaan, kuinka elämä on sinänsä hallitsematonta. Ihmiset ovat tapaneet jumalan, ja jumala on tuhonnut ihmisiä: kärsimys on elämisen toinen puoli, eikä siinä ole katkeruudelle sijaa.

Luonnon tapahtuminen

Dionyysinen tuleminen tulkitaan sekä Schellingin että Nietzschen teksteissä saman myytin avulla. Molemmat viittaavat kuvaan, jossa tiikeri ja pantteri vetävät kukikkaita Dionysoksen vaunuja. Kyseessä on versio **Platonin** esittämästä tarinasta, jossa hän kertoo hevosvaljakosta. Toinen hevonen (järki) pyrkii totuuteen, toinen (halut) nautintoon ja tahdon on ohjattava niitä. Mutta Dionysoksen vaunuja esittävässä kuvassa hevosten tilalla on kaksi petoa, jotka kuitenkin astelevat rauhassa. Schellingin mukaan tästä rauhallisuudesta huolimatta kissapetojen hahmossa välähtää itse luonto. Samalla tavalla hänen mukaansa luonto ohjaa tapahtumia myös silloin, kun juhlitaan onnistuneella tavalla seksuaalisuuden ja viinin voimilla. Mielettö-

mästi itsestään pursuava, kontrolloimaton elämänvoima tiikerin ja pantterin hahmossa ei ole tuhoava vaan taitavasti tasapainossa.

Mutta kontrolloimattoman ja villin Dionysoksen rinnalla vaikutti myös päinvastainen myytti Dionysoksesta. Siinä hän edustaa pysyvyyttä ja jatkuvuutta. Tällaisissa tarinoissa Dionysos on vegetaarisen hidas luonnonvoima, joka kätkeytyy ikivihreisiin kasveihin, erityisesti kuuseen ja murattiin. Dionysoksesta kerrotaan luonnon kautta aivan vastakkaisisilla tavoilla: sekä hitaana ja kestävänä että äärimmäisen nopeana ja villinä luontona. Mutta sekä hidasta että nopeaa Dionysosta yhdistää se, että molemmat kertovat vaikean välivaiheen ylittämisestä. Villi Dionysos mahdollistaa tämän ylittämisen hävittämällä pysyvät hierarkiat tulevaisuuden tieltä. Ikivihreä Dionysos puolestaan talvehtii sellaisen aikakauden yli, joka tappaa muut jumalat, voimistuen aikanaan ja mahdollistaen muiden jumalten paluun.

Dionysos ja rationaalisuus

Väkivaltainen Dionysos nousee suosioon Saksassa 1900-luvulla fasistisessa merkityksessä. Fasistien Dionysos on osa varhaisromantiikan 'uuden mytologian' vaikutushistoriaa Saksassa. Fasistinen kiinnostus Dionysos-myyttiin ilmensi kuitenkin väsymystä järkeen. Intellektuaalisuuden vastaisuus vuosisadan alun Saksassa on päinvastaista kuin idealistien entusianistinen innostus spekulatiivisen järjen mahdollisuuksiin. Tällä tavalla esimerkiksi **Ernst Bloch** on erottanut regressiivisen Dionysoksen uudistavasta Dionysoksesta.

"Dionysos pelasti järjen nihilismiltä", kuten Nietzsche asian ilmaisi, Dionysos oli horjuvan järjen viimeinen pelaustus. Nietzschen mukaan Dionysos on pelastanut järjen tällä tavalla kaksi kertaa: ensin kreikkalaiset nihilismiin johtavalta sofismilta, sitten eurooppalaiset nihilismiin johtavalta rationalismilta.

Ajatus operoi paradoksilla, koska se väittää että mielettömyyden jumala voi pelastaa järjen juuri järkeen itseensä sisältyvältä nihilismiltä. Sekä sofismiin että valistusrationalismiin sisältyvä väistämätön prosessi vie nihilismiin. Jatkuvan epäilyn jälkeen ei jää mitään mihin ajattelu voisi tukeutua. Nihilistinen *nichts* on kohta, johon loputon rationalisoiva epäily johtaa.

Mutta mitä kaikkea Nietzche tarkoittaa? Ensinnäkin hän rinnastaa sofismin ja valistuksen. Samoin kuin sofismi sai kreikkalaiset epäilemään jumaliaan, valistus herätti epäilyn kristillistä uskontoa kohtaan. Kun uskonnollisuus ei ollut kestänyt valistuksen krittistä käsittelyä, Dionysos legitimoi uudenlaisen pyrkimyksen löytää jotain valistuksellisen järjen hallitsematonta.

Dionysoksesta löytyi tulevaisuuden ja uudesti syntyvän myytin jumala. Myyttisen maailman kuollessa vain Dionysos jää syntymään uudestaan, säilyttämään jotain tulevia aikoja varten. Dionysoksen sosiaalisena funktiona oli pelastaa kreikkalaisille myyttisen ajattelutavan rippeet. Saman tehtävän Dionysos sai valistuksen jäljiltä. Romantiikalle Dionysos merkitsi toivetta merkityskriisin ylittämisestä, toivetta pelastaa järki uuden mytologian avulla.

Toiseksi Nietzsche ajattelee tämän käänteen sisäistä logiikkaa: järki tukeutuu myyttiin välttääkseen nihilismin. Mutta miksi juuri Dionysos pelastaa järjen nihilismiltä? Dionysos ei ole tässä nihilismin vastakohta, vaan nihilismin myyttinen muoto, nihilismin metamorfoosi. Samoin kuin sofismi, myös valistuksen rationalismi oli joutunut kestämättömään tilanteeseen, tilanteeseen jolloin "epämiellyttävin kaikista vieraista, nihilismi tulee ovesta sisään" kuten Nietzsche sanoi. Tässä tilanteessa epämiellyttävä nihilismi muuttuu myytiksi. Tämä Nietzschen huomio viittaa siis äärimmäiseen kohtaan, jossa järjen on lopulta turvauduttava myyttiin, koska muuten totuus on sietämätön. Siksi juuri Dionysos häilyy tässä järjen sisäisen perustattomuuden hetkessä, kääntäen epämiellyttävän nihilismin miellyttäväksi järjen tavaksi nauttia omasta vapaudestaan.

Hajoamisen jumala

Kreikkalaisessa mytologiassa Dionysos ei kuulunut olympolaisten jumalten hierarkiaan. Dionysos oli idästä tullut vieras jumala, barbaari ja siirtolainen jota oli palvottava kaupungin ulkopuolella. Laajemmassa mielessä Dionysos oli kaiken sen ulkopuolella, mikä kuului 'poliksen' piiriin. Siten Dionysoksen funktioksi tuli hajottaa hierarkiaa ja oikeuttaa sitä ylimääräistä, mikä ei ollut järkevää, määritettyä eikä arvokasta. Esimerkiksi Dionysos legitimoi kodin piiriin suljettujen naisten julkisen ja aggressiivisen riehumisen mainaadeina.

Toinen Dionysokseen asetettu toive kohdistui tulevaisuuteen. Varhaisromantiikassa modernin ajan pirstoutunutta elämäntapaa peilattiin myyttiin, jossa kerrotaan tästä palasiksi revitystä jumalasta, joka eheytyy jälleen. Myytin mukaan Titaanit repivät elävän Dionysoksen palasiksi, mutta esiäiti Rhea keitti ruumiin taas yhteen ja Dionysos syntyi uudestaan. Siitä nimi Dionysos, kahdesti ovesta tullut.

Tämän Dionysos myytin funktio oli kertoa, että uutta eheyttä ei voi syntyä ilman pirstoutumista ja hajoamista. Mutta toisissa tarinoissa Dionysos ei lainkaan kärsi hajanaisuudesta. Tarinat kiertelevästä, aina matkalla olevasta Dionysoksesta kertovat jumalasta, joka ei tarvitse eheää elämänpiiriä. Jumala, jolle pirstoutuminen tekee hyvää, on sopiva modernille ihmiselle. Kuten **Manfred Frank** kirjoittaa, esimodernin yhtenäiskulttuurin hajoaminen, työ- ja arvomaailmojen eriytyminen voitiin Dionysos myytin myötä tulkita pirstoutumiseksi, joka avasi uusia mahdollisuuksia. Differentioitumiselle itselleen annetaan myyttinen hahmo eli Dionysos.

Kirjallisuutta tutustuttavaksi:

Böschenstein, '*Frucht des Gewitters', Zu Hölderlins Dionysos als Gott der Revolution* (1989)
Marcel Detienne, *Dionysos at Large* (1989)
Manfred Frank, *Der Kommende Gott* (1990)
Rene Girard, Dionysos versus the Crucified (Katso *Modern Language News* 4/1984)
Martin Heidegger, '*Nietzsches Wort "Gott ist Tot"* (Kokoelmassa *Holzwege*, 1963)
Friedrich Nietzsche, *Der Geburt der Tragödie*